

ND 9/26

Komise pověřená zhodnocením vývoje sociologie venkova a zemědělství vychází při své analýze situace vědního oboru v uplynulých dvaceti letech z vývoje čs. sociologie venkova v průběhu existence ČSR od roku 1918. Je to nutné k pochopení celé hloubky důsledků „normalizace“ pro sociologickou obec.

Do dvacátých let tohoto století převažovaly publicistické práce se sociální tematikou od agrárních autorů. Teprve po založení Československé akademie zemědělské (ČAZ) na sklonku roku 1924 vznikl orgán, který si vytkl za cíl vědecké rozboru nejen technické, ale také společenské problematiky, tj. ekonomické, politické, sociální a kulturní. ČAZ plnila tento úkol zásluhou mnoha svých vynikajících členů, ze kterých se mnozí nedali vtěsnat do stranickopolitických hledisek a cílů agrární strany. Vznik ČAZ a její 6. sekce pro literární a osvětové otázky venkova a Ústřední komise pro sociologii venkova, účast pracovníků této akademie a vysokých škol na nejrozličnějších mezinárodních akcích, jejich členství v různých mezinárodních institucích apod. otevřely již v dvacátých letech naší vědě dveře do světového dění a zbavovaly ji provinciální úrovně. Vedle německé k nám postupně pronikala také francouzská a anglosaská literatura i literatura ruská. Zároveň vznikla Ústřední zemědělská knihovna ČAZ, která byla a je zdrojem světové odborné literatury.

Všechna díla v oblasti rurální sociologie byla podnícena touto akademií, resp. její 6. sekcí, a zejména pak její ústřední sociologickou komisí a jejími členy v Praze, Brně a Bratislavě. K těm patří jména I. A. Bláhy, E. Chalupného, E. Reicha a A. Štefánka. Vliv americké sociologie venkova a zejména Gustiho rumunský příklad vedl Bláhu s Obrdlíkem, Hájkem aj. k sociologickému výzkumu obcí na Moravě. Dalším v této řadě je K. Galla, rovněž působící v rámci ČAZ. Období těchto sociologických prací a výzkumů na venkově a v zemědělství začalo založením zemědělské akademie v roce 1924 a v době I. republiky, pokračovalo i v době protektorátu a končí rokem 1948, kdy se sociologie přestává prakticky pěstovat jako uznávaná věda a stává se „pavědou“ podle hodnocení dirigentů vědy. Tehdy se ruší i katedra sociologie venkova Vysoké školy zemědělské v Brně, spjatá se jménem T. Čepa, a přestává se scházet ústřední sociologická komise ČAZ, ač formálně existovala až do zrušení ČAZ koncem roku 1952.

Dochází-li po založení resortní Čs. akademie zemědělských věd v roce 1953 k určitému přežití sociologie venkova a zemědělství, je to nespornou zásluhou J. Taubera. Podařilo se mu přesvědčit rozhodující místa, že dobrá tradice kulturního a osvětového odboru ČAZ by měla pokračovat zejména v souvislosti s problematikou socialistické přestavby zemědělství. Založil Ústřední komisi pro kulturní a osvětovou práci v zemědělství, později přejmenovanou na Ústřední komisi pro sociální a kulturní otázky v zemědělství a lesnictví. Zabývala se nejrozličnějšími problémy školskými, osvětovými, zdravotnickými, názvoslovnými, hospodářsko-geografickými, historickými a především sociologickými. I v tomto období, kdy zápasil Tauber o regeneraci sociologie venkova, dokázal realizovat konference o sociální a kulturní problematice a různá menší sympozia.

V druhé polovině padesátých let zakládá J. Tauber v ČSAZV pracoviště Kabinet pro sociální a kulturní otázky v zemědělství a hospodářskou geografii, který v roce 1961 přešel jako oddělení pro studium sociálního vývoje v zemědělství do Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky. Na bázi tohoto oddělení vzniká pak v září 1965 Institut sociologie venkova a historie zemědělství. V roce 1965 také začíná (opět na Tauberův popud) vycházet sborník Sociologie a historie zemědělství jako první periodikum sociologie venkova.

V roce 1965 vzniká Čs. sociologická společnost a následující období (velmi krátké, jak víme) je periodou prudkého rozvoje také pro sociologii venkova i pro sociologii země-

dělství z ní vyčleněnou. V září 1967 začíná výuka na katedře sociologie venkova a historie zemědělství Vysoké školy zemědělské v Praze a rovněž tak na katedrách marxismu-leninismu vysokých škol zemědělských v Brně a v Nitře. Obnovila se Ústřední komise pro sociální a kulturní otázky v zemědělství s úkolem aktivizovat společenské vědy. Je to období intenzivní práce poměrně málo početných kolektivů, která je s pochopením přijímána řídicí praxí. Uvážíme-li, že institut neexistoval ani pět let, samostatné katedry na vysokých školách zemědělských ani celé dva roky, lze považovat výsledky vědecké, výzkumné i pedagogické činnosti nevelkého počtu angažovaných sociologů a sociálních ekonomů za pozoruhodné. Toto období musí být v budoucnosti zhodnoceno už proto, abychom nezapomněli na jména Zdeňka Antoše, Pavla Kohna, Františka Křenka a dalších.

Bezprostředním důsledkem invaze v srpnu 1968 byla pro sociology venkova a zemědělství ztráta všech vědeckých, výzkumných i pedagogických zařízení a orgánů získaných v poválečných letech. Byrokratické a direktivní řízení, které se vytvořilo v letech 1969 a 1970, si podrobilo také zbytky těchto zařízení cestou dosazování vedoucích postrádajících reálnou odbornou způsobilost, hlavně však potřebné morální vlastnosti vědeckého pracovníka oboru. To se projevovalo dlouhodobě při udělování vědeckých hodností, přidělování výzkumných úkolů, ve mzdové praxi apod.

Po zrušení samostatného Institutu sociologie venkova a historie zemědělství prošel útvar pracovníků sociologického výzkumu peripetií změn, v nichž se odrážely časté koncepční obraty resortní politiky i nedostatek programové osnovy Výzkumného ústavu ekonomiky zemědělství a výživy, který tvořil jeho rámec. Náplň činnosti se zužovala podle pokynů ministerstva zemědělství a výživy na dílčí výseky resortní sociální politiky, např. sociální plánování a tzv. vědeckotechnický rozvoj v zemědělství a potravinářském průmyslu. V podstatě byli pracovníci donuceni k neustálému pragmatickému manévrování mezi požadavky resortních pracovníků a vlastním svědomím výzkumníka.

Následkem chybějící kooperace mezi resorty a nepochopení administrativního aparátu pro prosazení kvalifikované vědecké koncepce i z dalších příčin došlo postupem času k snížení teoretické úrovně některých prací. V rozporu s vědeckou etikou byl zaveden systém výzkumné činnosti, který vyžadoval výzkumné zprávy rovnající se často apologii předem koncipovaných záměrů, způsob publikování výsledků práce jiných pracovníků vedoucími, a to bez udání jmen skutečných autorů, přebírání původních myšlenek zahraničních i tuzemských vědců bez citování pramenů apod. V rámci výzkumu byla zanedbána řada tematických okruhů, jejichž řešení je pro rozvoj teritoriálních pospolitostí v mimoměstských sídlech nepostradatelné. Týká se to např. problematiky funkce venkovských obcí, životního způsobu jejich obyvatel, otázek sociální ekologie krajiny apod.

Postupně bylo zrušeno i další pracoviště zabývající se sociologickou problematikou, např. sociologický a ergonomický útvar Ústavu práce v zemědělství v Praze, který již nebyl po přičlenění ústavu k Agrodátu obnoven.

Ještě katastrofálněji se projevil administrativní zásah proti katedrám sociologie venkova na vysokých školách zemědělských. Zastihl nedávno vytvořené kolektivy pedagogických pracovníků uprostřed činnosti pro vysokoškoláky mimořádně potřebné. I když se jednotliví sociologové uchýlili např. na katedrách řízení, ve výzkumu apod., nutno poznamenat, že právě zde muselo nejvíce kvalifikovaných pracovníků opustit obor a přijmout zaměstnání ve zcela odlišných oblastech. Jejich vyřazení znamenalo likvidaci sociologie ve výuce pro tisíce absolventů. Tento nedostatek se stále více projevuje v řízení zemědělských organizací. Zemědělská praxe již po několik let žádá znovuzavedení výuky sociologie a psychologie do vysokoškolského studia.

Hlásit se k sociologii v období normalizace bylo považováno za jaksi nevhodné a nežádoucí. Z toho vyplývala snaha oportunistických činitelů hledat pro sociologii právě názvy jako „sociální výzkum“, „sociálně ekonomické“ zaměření apod. Rozlišení

tzv. buržoazní a socialistické sociologie charakterizovalo kritický stav, přičemž tyto nálepky nedostaly ani teoretické zdůvodnění.

Je samozřejmé, že také sociologická komise ČSAZ byla přetvořena na orgán zabývající se některými sociálními otázkami zemědělství a potravinářského průmyslu. Stejně jako na stránkách časopisu Sociologie zemědělství, byly i zde prezentovány především výsledky výzkumů, popřípadě kompilované do souborných zpráv. Orgán se scházel pravidelně, ale neměl vliv na činnost resortu.

Nutno poznamenat, že všechny výstupy výzkumné práce měly spíše užší zaměření podle bezprostředních potřeb ministerstva, což bylo v příkrém rozporu s meziodvětvovými potřebami venkova a jeho sociologie. Na úrovni výzkumu se však dařilo čím dále tím méně dosáhnout kooperace v rámci mezioborových akcí. Jednotlivá ministerstva střežila až příliš žárlivě činnost svých ústavů a nedovolila skutečnou spolupráci.

V této situaci sehrála sekce Čs. sociologické společnosti pozitivní úlohu v tom směru, že se na jejích seminářích scházeli jednou až dvakrát do roka pracovníci z různých výzkumných ústavů a jiných institucí, jejichž pracovní náplň tvoří zcela nebo zčásti problematika venkova a zemědělství. Je až paradoxní, že sociologická společnost sehrála takto bezděčně roli informátora, někdy i koordinátora, čímž nahrazovala činnost chybějících vědeckých článků. Jen zde bylo možno se dozvědět o společenských výzkumech na vesnici, o rozvoji oblastí, o krajinné ekologii, výzkumech hygieny, religiozity atd., neboť výzkumem venkova se sice u nás zabývá více než deset ústavů, ale informovanost o jeho výsledcích se uskutečňovala převážně pouze osobními kontakty pracovníků jednotlivých pracovišť.

Pokud jde o mezinárodní výzkumnou spolupráci a kontakty sociologů venkova, je nutno konstatovat jejich absolutní zmrazení. Vedení ministerstva i ústavů se všemožně snažila zabránit těmto stykům. To mělo zhoubné důsledky nejen pro informovanost a kooperaci, ale zejména pro individuální vývoj mladších pracovníků. Z tzv. ekonomických důvodů se navíc neodebíraly ani základní zahraniční časopisy, znemožňovala se účast na mezinárodních konferencích a sympozii apod.

Z toho, co zde bylo stručně uvedeno, vyplývá nezbytnost pronikavých a rychlých změn ve stavu sociologie venkova a zemědělství. V souladu s požadavky Sociologického fóra proto uvádíme

Stanovisko sekce sociologie venkova a zemědělství ke stavu oboru a k nezbytným změnám v jeho činnosti

1. Sekce sociologie venkova a zemědělství vyznává hodnoty humanismu a demokracie a hlásí se k dodržování zásad občanské a vědecké etiky.

2. Doporučuje obnovit výzkumné pracoviště sociologie venkova a zemědělství s náplní činnosti odpovídající společenským potřebám. V tomto obnoveném pracovišti je třeba vypracovat vědeckou koncepci zaměřenou na studium a výzkum sociální problematiky pracovníků zajišťujících výživu lidu a obyvatel venkova, a to zejména na otázky související s přeměnami systému národního hospodářství, s řešením pracovních a životních podmínek obyvatel venkova, se změnami životního způsobu všech skupin obyvatel venkova v důsledku vzniku nových hospodářských a politických struktur, a spolu s tím i na otázky dalších sociálních a rovněž ekologických přeměn.

3. Je třeba rekonstituovat sociologický odbor v rámci České akademie zemědělské, příp. v jiném následném vědeckém gremiu zabývajícím se sociálními problémy venkova a zemědělství. V souvislosti s tím zásadně změnit složení příslušné komise ČAZ.

4. Je třeba umožnit získání příslušné vědecké hodnosti pracovníkům, kterým to bylo v uplynulém období znemožněno. Při obsazování jakýchkoliv míst v oboru se však musí vycházet z reálné kompetence a morálních vlastností uchazeče bez ohledu na získané hodnosti a tituly.

5. Okamžitě je třeba připravit práce na obnovení výuky sociologie venkova a zemědělství na vysokých školách zemědělských v zimním semestru 1990/91 a později i na středních zemědělských školách. Je nutno urychleně vypracovat programy výuky a učební pomůcky s využitím odborníků — nečlenů kateder. Zvláštní pozornost je třeba věnovat získávání pedagogických pracovníků a soustavně doplňovat jejich počet z řad mladých odborníků.

6. Pro vědecké pracovníky je třeba vytvořit možnosti mezinárodní vědecké kooperace (studium a stáže v zahraničí, účast na mezinárodních seminářích, konferencích apod.). Obnovit spolupráci s evropskými sociology venkova a zemědělství, především vstupem sekce do Evropské společnosti rurálních sociologů.

7. Konceptu časopisu Sociologie zemědělství je třeba změnit a vrátit tomuto periodiku zaměření na venkov a zemědělství. Požadovat odstoupení celé redakční rady a konkursním řízením obsadit místo odpovědného redaktora.

8. Usilovat o soustředění sociologů z jednotlivých výzkumných pracovišť zabývajících se problematikou venkova a zemědělství do naší sekce.

Tím by se prohloubila odborná informovanost jejích členů a zvýšila možnost koordinované spolupráce a zkvalitnění vědeckovýzkumné a pedagogické činnosti členů. V této souvislosti je možné uvažovat i o založení Klubu rurálních sociologů k prohloubení osobních kontaktů, a to jak mezi členy sekce, tak při setkání se zahraničními odborníky nebo s odborníky jiných oborů nebo z praxe.

Výbor sekce sociologie zemědělství a venkova Čs. sociologické společnosti při ČSAV

Ústřední zemědělská a lesnická knihovna ÚVTIZ
inv. č. 222
19. 9. 92